

Διερεύνηση των πραγματολογικών δεξιοτήτων σε παιδιά τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης ηλικίας 4-7 ετών στον ελληνικό πληθυσμό.

Τσιούτρα Ξανθίππη

Λογοθεραπεύτρια, Ιδιωτικός Φορέας,
xanntsi@yahoo.gr

Δρ. ΒονιάτηΛουίζα

Λογοθεραπεύτρια, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου,
L.Voniati@euc.ac.cy

Δρ. Παπαϊωάννου Σοφία

Ψυχολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
paraiouannousophia@gmail.com

Μουζάκη Αγγελική

Εκπαιδευτικός Ψυχολόγος, Επίκουρη Καθηγήτρια Μαθησιακών Δυσκολιών Παν/μιου Κρήτης
amouzaki@edc.uoc.gr

Αντωνίου Φαίη

Επικ.Καθηγήτρια στην Παιδαγωγική των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, Τμήμα Φ.Π.Ψ.,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
fayeantoniou@ppp.uoa.gr

Ράλλη Μ. Ασημίνα

Επίκουρη καθηγήτρια Εξελικτικής Ψυχολογίας, Τμήμα Φ.Π.Ψ.,Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
asralli@psych.uoa.gr

Διαμαντή Βασιλική

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μαθησιακών Δυσκολιών, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής
Αγωγής, Πανεπιστήμιο του Όσλο
vassiliki.diamanti@isp.uio.no

Περίληψη

Ο ρόλος που διαδραματίζει η πραγματολογία ως μέρος της γλώσσας είναι σημαντικός και πολύτιμος, ώστε η επικοινωνία μεταξύ των ατόμων να είναι λειτουργική. Παρόλο που έχουν γίνει μελέτες σχετικά με την πραγματολογία σε διεθνές επίπεδο, σε Ελληνόπουλα τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης η πραγματολογία δεν φαίνεται να έχει μελετηθεί επαρκώς, γι' αυτό σκοπός της ερευνητικής εργασίας ήταν να διερευνηθεί η πραγματολογική εξέλιξη των Ελληνόπουλων τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης ηλικίας 4-7 ετών. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 619 παιδιά από όλη την Ελλάδα, που αξιολογήθηκαν με τη χρήση της συστοιχίας γλωσσικής αξιολόγησης «Λογόμετρο», που εκτιμά τη γλωσσική ανάπτυξη παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, με στόχο την έγκαιρη ανίχνευση γλωσσικών και μαθησιακών δυσκολιών. Μια από τις επιμέρους δοκιμασίες της συστοιχίας είναι η πραγματολογία. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως η πραγματολογική επίδοση διαφοροποιείται σε σχέση με την ηλικία, αλλά και τα δημογραφικά στοιχεία όπως το φύλο, ο τόπος διαμονής, αλλά και το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα.

Λέξεις Κλειδιά: πραγματολογία, τυπική γλωσσική ανάπτυξη, παιδιά προσχολικής ηλικίας, παιδιά σχολικής ηλικίας.

Εισαγωγή

Πραγματολογία

Σύμφωνα με τους Bloom και Lahey (1978) η γλώσσα είναι «ένας κώδικας μέσω του οποίου οι ιδέες που αφορούν στον κόσμο αναπαριστώνται στη βάση ενός συμβατικού συστήματος αυθαίρετων σημάτων με στόχο την επικοινωνία». Μάλιστα, οι ίδιοι προσπάθησαν να περιγράψουν τον σύνθετο τρόπο λειτουργίας της ανθρώπινης γλώσσας με βάση τρεις παραμέτρους: Τη γλωσσική δομή, το γλωσσικό περιεχόμενο και τη γλωσσική χρήση (πραγματολογία). Στην τελευταία παράμετρο της γλωσσικής χρήσης, περιλαμβάνεται μία σειρά από συμβατικούς κανόνες οι οποίοι υπαγορεύουν την επικοινωνιακή συμπεριφορά σε τρεις βασικούς τομείς: (α) τους λόγους για τους οποίους λαμβάνει χώρα η επικοινωνία, (β) τους διαφορετικούς κώδικες και τα επικοινωνιακά στυλ που απαιτούνται σε μία συγκεκριμένη κατάσταση και (γ) τη συνομιλία.

Η χρήση του λόγου είναι ιδιαίτερα σημαντική στο κοινωνικό πλαίσιο καθώς μέσω αυτής πραγματοποιείται η επικοινωνία και συχνά διαμορφώνεται η συμπεριφορά των ατόμων. Η κοινωνική διάσταση της γλώσσας συνιστά αντικείμενο της πραγματολογίας. Παράλληλα, ο Anderson και ο Shames (2013), περιέγραψαν την πραγματολογία ως ένα σύνολο κανόνων για τη χρήση της γλώσσας. Αυτοί οι κανόνες μεταξύ άλλων διέπουν τον τρόπο επικοινωνίας, τον τρόπο που αρχίζει και ολοκληρώνεται μία συζήτηση, τη θέσπιση κανόνων ανάλογα με τη συνθήκη της επικοινωνίας, την αλληλουχία προτάσεων και την πρόβλεψη των αναγκών του ακροατή.

Πιο συγκεκριμένα, ο Νικολόπουλος (2008) εξηγεί πως κάθε άνθρωπος επικοινωνεί με τους άλλους για διαφορετικούς λόγους και με μία συστοιχία από διαφορετικές προθέσεις. Η επιτυχής κοινοποίηση αυτών των προθέσεων εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως είναι η ικανότητα του ατόμου να επιλέγει τον πιο κατάλληλο τρόπο να εκφράσει αυτό που θέλει μέσα από ποικίλους τρόπους με τους οποίους μπορεί να λεχθεί, ή η ικανότητα του να λαμβάνει υπόψη τόσο το ευρύτερο επικοινωνιακό πλαίσιο όσο και τις ανάγκες του συνομιλητή του.

Τέλος, η επιτυχής επικοινωνία σε πραγματολογικό επίπεδο απαιτεί και μία σειρά από άλλες δεξιότητες, που σχετίζονται με την πρόκληση της επικοινωνίας, όπως η ικανότητα του ομιλητή να ξεκινά μία συζήτηση, να τη διατηρεί, να αντιλαμβάνεται την ανάγκη για τις όποιες διευκρινήσεις μπορεί να απαιτούνται κατά τη διάρκεια της συζήτησης (και την ικανότητα να τις παρέχει όταν πρέπει), την ανάγκη να αλλάζει το αντικείμενο της συζήτησης, την ικανότητα να ακούει τον συνομιλητή και να αποκρίνεται με δημιουργικό για τη συζήτηση τρόπο, ή την ικανότητα να λείπει μία ιστορία η οποία να διακρίνεται από συνέπεια και συνοχή (Νικολόπουλος, 2008).

Η αναπτυξιακή πορεία των πραγματολογικών δεξιοτήτων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναπτυξιακή πορεία των πραγματολογικών δεξιοτήτων. Σύμφωνα με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, τα παιδιά ηλικίας 4-6 ετών μπορούν να μεταφέρουν έμμεσα μηνύματα, χρησιμοποιούν σωστά αντωνυμίες (αυτός, εκείνος, αυτό), επιρρήματα και προθέσεις (εδώ, εκεί, μέσα, έξω, πίσω, από, ανάμεσα, όταν, αφού). Επίσης, κατανοούν και περιγράφουν τη χρήση αντικειμένων του περιβάλλοντός τους, μπορούν να περιγράψουν σωστά τα γεγονότα μιας ιστορίας, κοιτάζοντας μόνο εικόνες, απαντάνε σωστά σε ερωτήσεις που αφορούν στο χρόνο (πχ. «Πότε έφαγες;») χρησιμοποιούν κατάλληλα λέξεις, όπως: «Ευχαριστώ», «Παρακαλώ» και τέλος κατανοούν πότε κάποιος χρειάζεται βοήθεια (Eson&Shapiro, 1982).

Επιπλέον, τα παιδιά ηλικίας 5 ετών έχουν την ικανότητα διατήρησης μιας συζήτησης και της εναλλαγής των ομιλητών (Ervin-Tripp, 1979), καθώς και τη μείωση των διακοπών κατά τη διάρκεια της συζήτησης (Dewart&Summers, 1988). Στην ηλικία των 5-7 ετών είναι πια σε θέση να παράγουν αφηγήσεις με δράση (Liles, 1993) και αργότερα φτάνοντας στα 6-7 έτη αναπτύσσονται μετα-πραγματολογικές δεξιότητες (η αντίληψη των παιδιών να αντιλαμβάνονται και να διαχειρίζονται τα πραγματολογικά μέρη του λόγου) και την ικανότητα χρήσης αναφορών (Andersen-Wood&Smith, 1997).

Η σχέση του φύλου και του κοινωνικού-πολιτισμικού πλαισίου με τις πραγματολογικές δεξιότητες

Κάθε πτυχή της γλώσσας, συνεπώς και η πραγματολογία δεν μένει ανεπηρέαστη από το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο του ομιλούντα, ενώ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή της φαίνεται να παίζουν και κάποια δημογραφικά χαρακτηριστικά του. Τα κορίτσια φαίνεται να διαθέτουν καλύτερες γλωσσικές δεξιότητες από τα αγόρια στην προσχολική ηλικία (Shaffer, 2004). Μάλιστα, σύμφωνα με τα ευρήματα των Okalidou και Kampanaros (2001), οι οποίοι μελέτησαν τις δυσκολίες επικοινωνίας συλλέγοντας δεδομένα από τους εκπαιδευτικούς παιδιών προσχολικής ηλικίας, δείχνουν ότι 7,2% των παιδιών (με τα αγόρια να υπερτερούν) δεν έκαναν εκκίνηση ή δεν συμμετείχαν σε συζητήσεις, δεν μπορούσαν να παραμείνουν σε μία συζήτηση ή σε ένα θέμα συζήτησης, έκαναν ελάχιστες ερωτήσεις ή μιλούσαν σπάνια.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι κοινωνικο-πολιτισμικοί κανόνες της εκάστοτε κοινωνίας επιδρούν στη χρήση κάθε γλώσσας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της πολιτισμικής επιρροής στους κανόνες επικοινωνίας αποτελούν ο τρόπος με τον οποίο απαντούν οι διαφορετικοί λαοί στο τηλέφωνο, ο διαφορετικός τρόπος ομιλίας σε άτομα μεγαλύτερης ή μικρότερης ηλικίας, η χρήση πληθυντικού ευγενείας σε άτομα ιεραρχικά ανώτερα, καθώς και η χρήση των κοινωνικών συμβάσεων που διέπουν την κάθε κοινωνία (Andersen-Wood & Smith, 1997).

Αξίζει μάλιστα να αναφερθεί η ενδιαφέρουσα μελέτη της Ochs (1988) για την κατάκτηση των γλωσσικών και επικοινωνιακών ικανοτήτων των παιδιών ενός χωριού της Σαμόα. Από την πρώτη προσέγγιση της ερευνήτριας αποδείχτηκε πρακτικά αδύνατον να μελετηθούν αυτά τα παιδιά με τις συνηθισμένες μεθόδους που είχαν έως τότε χρησιμοποιηθεί στα παιδιά των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων του δυτικού κόσμου. Το γεγονός φανερώνει ότι τα παιδιά αποκτούν τις συνήθειες επικοινωνίας της γλωσσικής κοινότητας στην οποία ανήκουν και σε κάθε διαφορετικό πλαίσιο είναι αναγκαία η χρήση διαφορετικών μεθόδων και προσεγγίσεων τόσο για την έρευνα όσο και για την παρέμβαση. Συνεπώς, είναι σημαντική η διερεύνηση των πραγματολογικών δεξιοτήτων σε διαφορετικές περιοχές και κουλτούρες

Πραγματολογικές διαταραχές

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στην τυπική ανάπτυξη της πραγματολογίας λόγω ποικίλων αιτιών, υπάρχει πιθανότητα να παρουσιαστούν διαταραχές. Στην Ελλάδα, το ποσοστό των παιδιών που χαρακτηρίζεται με επικοινωνιακές διαταραχές από τους εκπαιδευτικούς τους κυμαίνεται μεταξύ 14,4 και 18,7% (Okalidou και Kampanaros, 2001), ποσοστό που συμφωνεί με αντίστοιχες διεθνείς έρευνες (Bleichman et al., 1996·Blum-Harasty & Rosenthal, 1992·Harasty & Reed, 1994). Οι πραγματολογικές διαταραχές τα τελευταία χρόνια φαίνεται να συνυπάρχουν και με άλλες δυσκολίες, κυρίως με τις διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές, όπως είναι η διαταραχή του αυτιστικού φάσματος (Barett, Prior, Manjiviona, 2004), η ειδική γλωσσική διαταραχή (Botting & Conti-Ramsden, 1999), και η υπερλεξία (Healy, Aram, Horwitz, Kessler, 1982) και με τη Διάσπαση Ελλειμματικής Προσοχής/Υπερκινητικότητας (Camarata & Gibson, 1999). Ο Βογινδρούκας (2008) αναφέρει επίσης πως οι πραγματολογικές δυσκολίες μπορεί να συνυπάρχουν με νευρολογικές ασθένειες, ψυχιατρικές καταστάσεις, γνωστικές και γλωσσικές δυσκολίες, καθώς και αναπτυξιακές διαταραχές.

Η πραγματολογία στην ελληνική γλώσσα

Το ερευνητικό ενδιαφέρον στην Ελλάδα φαίνεται ότι επικεντρώθηκε περισσότερο στους υπόλοιπους τομείς της γλώσσας, με αποτέλεσμα η πραγματολογία μην έχει μελετηθεί επαρκώς. Από τον περιορισμένο αριθμό ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στον ελληνικό πληθυσμό με τυπική ανάπτυξη προκύπτει ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν έχουν αναπτύξει πλήρως τις πραγματολογικές τους δεξιότητες και παρουσιάζουν δυσκολίες σε συγκεκριμένους τομείς της πραγματολογίας.

Πιο συγκεκριμένα, η Papafragou (2006) μέσω τριών πειραματικών μελετών κατέληξε ότι παρόλο που οι ενήλικες χρησιμοποιούν τακτικά λέξεις που υποδηλώνουν διαβάθμιση στον προφορικό τους λόγο, τα πεντάχρονα παιδιά δεν κατανοούν πάντα τη μεταφορική τους σημασία. Επιπλέον, σε παλαιότερη έρευνα οι Papafragou & Musolino (2003), έκαναν σύγκριση

συγκεκριμένων γλωσσικών δεξιοτήτων παιδιών ηλικίας 5 ετών και ενηλίκων, που ήταν φυσικοί ομιλητές της ελληνικής γλώσσας. Τα συμπεράσματα ήταν πως τα παιδιά δεν διαχειρίζονται με τον ίδιο τρόπο τους όρους που δηλώνουν διαβάθμιση (πχ. ορισμένοι, μερικοί, κτλ) και το πιο σημαντικό εύρημα είναι πως η ικανότητα των παιδιών να χρησιμοποιούν τη μεταφορικά κάποιες λέξεις επηρεάζεται από την επίγνωση του στόχου της δραστηριότητας.

Σχετική με τις πραγματολογικές δεξιότητες παιδιών με ήπια Διαταραχή του Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) είναι η έρευνα του Βογινδρούκα (2002), σύμφωνα με τα ευρήματα της οποίας τα παιδιά αυτά παρουσίασαν αδυναμία σε συγκεκριμένες πραγματολογικές δεξιότητες όπως η Συναναστροφή με συνομηλίκους, η Συμμετοχή στη συζήτηση, η Αίτηση για διευκρινήσεις, η Ικανότητα να υποθέτει το θέμα συζήτησης, η Ικανότητα Δαπραγμάτευσης κατά την προφορική επικοινωνία, ο Χαιρετισμός κατά την άφιξη και η Παράκληση για διευκρινίσεις.

Σκοπός της έρευνας

Κύριος στόχος της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση της ανάπτυξης των πραγματολογικών δεξιοτήτων σε παιδιά τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης, προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, 4-7 ετών. Παρόλο που ίσως είναι προφανής η ανάπτυξη της συγκεκριμένης γλωσσικής δεξιότητας στις ηλικίες αυτές δεν εντοπίστηκαν από τη μελέτη της βιβλιογραφίας σχετικά δεδομένα για τον ελληνικό πληθυσμό.

Επιμέρους στόχοι

Οι επιμέρους στόχοι της εργασίας ήταν η διερεύνηση του ρυθμού ανάπτυξης της πραγματολογικής δεξιότητας στις διάφορες ηλικιακές ομάδες (προνήπια, νήπια και μαθητές της Α΄ τάξης του δημοτικού σχολείου) και η ενδεχόμενη ύπαρξη διαφοροποίησης της πραγματολογικής επίδοσης με βάση τα δημογραφικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται αν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα (αγόρια – κορίτσια), ανάμεσα σε τρεις κατηγορίες τόπου διαμονής (αγροτικές, ημιαστικές και αστικές περιοχές) και ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων (πατέρα – μητέρα).

Σώμα

Μεθοδολογία

Ερευνητικός Σχεδιασμός

Η παρούσα μελέτη αποτελούσε μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος για την αξιολόγηση της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Χώρος και Χρόνος Διεξαγωγής της Μελέτης

Η μελέτη διενεργήθηκε κατά το σχολικό έτος 2014-2015 σε μαθητικό πληθυσμό που φοιτούσε σε γενικά νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (Αττική, Μακεδονία, Θεσσαλία, Κρήτη, κ.ά.). Η διεξαγωγή της στο σχολικό πληθυσμό εγκρίθηκε από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και ακολούθως αποκτήθηκε γραπτή συγκατάθεση των γονέων για τον κάθε μαθητή που αξιολογήθηκε.

Δείγμα Μαθητών

Τα δεδομένα των πραγματολογικών δεξιοτήτων αποτελούν μέρος μιας σφαιρικότερης γλωσσικής αξιολόγησης που πραγματοποιήθηκε με τη χρήση της συστοιχίας «Λογόμετρο» (Μουζάκη, Ράλλη, Αντωνίου, Διαμαντή & Παπαϊωάννου, υπό έκδοση) που αξιολογεί την γλωσσική ανάπτυξη στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία.

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν 619 παιδιά, που φοιτούσαν σε νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία της Ελλάδας. Η επιλογή των συμμετεχόντων μαθητών έγινε με τη μέθοδο της τυχαίας, διαστρωματωμένης δειγματοληψίας, με στρώματα τη διοικητική περιφέρεια (Αττικής, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Κρήτης), τη γεωγραφική περιοχή (αστική, ημιαστική, αγροτική), τη σχολική μονάδα, τη σχολική τάξη και τέλος το μαθητή. Στην τυχαία δειγματοληψία συμμετείχαν μόνο μαθητές που είχαν ως πρώτη γλώσσα την ελληνική, φοιτούσαν σε σχολείο γενικής

εκπαίδευσης, δεν είχαν κάποια διάγνωση για ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και δεν παρουσίαζαν αισθητηριο-κινητικές ή αναπτυξιακές δυσκολίες. Πιο συγκεκριμένα αξιολογήθηκαν 302 αγόρια και 317 κορίτσια. Από τους παιδιά που εξετάστηκαν 156 φοιτούσαν στο Προνήπιο, 260 στο Νήπιο και 203 στην Α΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Τέλος, 420 παιδιά προέρχονταν από αστικές περιοχές, 87 από ημιαστικές περιοχές και 112 από αγροτικές.

Η πληροφόρηση για το μορφωτικό επίπεδο των γονέων δόθηκε από τους ίδιους τους γονείς που συμπλήρωσαν μία σχετική φόρμα. Τα επίπεδα μορφωτικού επιπέδου που εξετάστηκαν ορίστηκαν βάσει του υψηλότερου τίτλου εκπαίδευσης που κατείχαν οι γονείς: Απολυτήριο Δημοτικού, Απολυτήριο Γυμνασίου, Απολυτήριο Λυκείου, Πτυχίο Ανώτερης Σχολής ή Πτυχίο ΤΕΙ, Πτυχίο ΑΕΙ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα, Διδακτορικό Δίπλωμα.

Εργαλεία

Για την αξιολόγηση των πραγματολογικών δεξιοτήτων χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία της Πραματολογίας από το σταθμισμένο στον ελληνικό πληθυσμό εργαλείο γλωσσικής αξιολόγησης «Λογόμετρο» (Μουζάκη, Ράλλη, Αντωνίου, Διαμαντή & Παπαϊωάννου, υπό έκδοση). Η γλωσσική αξιολόγηση πραγματοποιείται με τη βοήθεια ηλεκτρονικής εφαρμογής που έχει αναπτυχθεί για χρήση σε φορητή ηλεκτρονική συσκευή (πχ. tablet) από την εταιρεία Intelearn. (<http://www.logometro.gr>)

Δοκιμασία πραγματολογίας

Ειδικότερα, η δοκιμασία της πραγματολογίας περιελάμβανε 22 σενάρια (Cronbach's $\alpha = .781$) που παρουσίαζαν επικοινωνιακές συνθήκες μέσα από εικόνες οικείες για τα παιδιά. Σε κάθε ένα από αυτά ο/η μαθητής/τρια καλούνταν να απαντήσει προφορικά σε ερωτήσεις που αναδείκνυαν τις πραγματολογικές του δεξιότητες. Μέσω της παρουσίασης ειδικά σχεδιασμένων εικόνων τα παιδιά καλούνταν να αναγνωρίσουν συναισθήματα ή κίνητρα των ηρώων που απεικονίζονταν, να κατανοήσουν τις επικοινωνιακές ανάγκες και να εξάγουν συμπεράσματα με βάση τα πρόσωπα και τις καταστάσεις, αλλά και να χρησιμοποιήσουν αποδεκτούς λεκτικούς τύπους στις απαντήσεις τους. Με λίγα λόγια η δοκιμασία της πραγματολογίας εξέτασε τους τρόπους που τα παιδιά χρησιμοποίησαν για να επικοινωνήσουν με κοινωνικά αποδεκτό τρόπο και για συγκεκριμένο σκοπό.

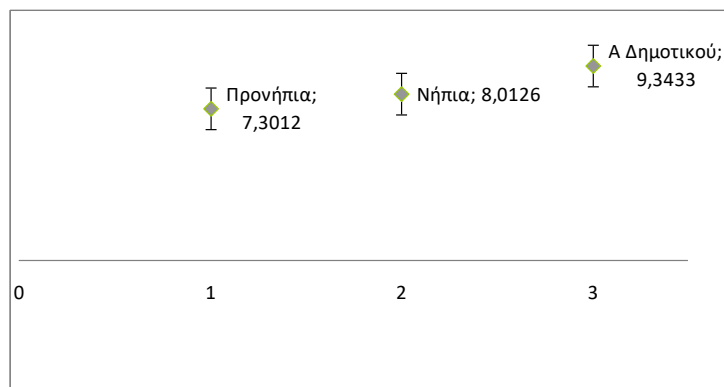
Μέθοδος Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε ατομική συνεδρία με το μαθητή στο χώρο του σχολείου. Ο μαθητής είχε μπροστά του την ηλεκτρονική συσκευή (tablet) στο οποίο χρησιμοποιούσε την εφαρμογή «Λογόμετρο» κι ο εξεταστής κατέγραφε τις απαντήσεις του για μετέπειτα βαθμολόγηση. Η δοκιμασία της πραγματολογίας διακρίνεται από υψηλή αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής (Cronbach's $\alpha = 0,88$), αλλά και αξιοπιστία επανεξέτασης (test-retest) σε διάστημα 2 εβδομάδων (Pearson $r = 0,94$) (Mouzaki, Ralli, Antoniou, Diamanti, & Papaioannou, 2015).

Αποτελέσματα

Ανάπτυξη των Πραματολογικών Δεξιοτήτων

Η ανάπτυξη των πραγματολογικών δεξιοτήτων ανά τάξη παρουσιάζεται στο Σχήμα 1. Ο μέσος όρος επίδοσης στην πραγματολογία αυξάνεται από τάξη σε τάξη, με τα παιδιά που φοιτούν στα προνήπια να παρουσιάζουν τη χαμηλότερη επίδοση ($M=7,3$, $SD=2,1$). Καλύτερη είναι η επίδοση των παιδιών του νηπιαγωγείου ($M=8,0$, $SD=1,8$), ενώ οι μαθητές της Α΄ δημοτικού να έχουν την υψηλότερη επίδοση ($M=9,3$, $SD=1,5$).

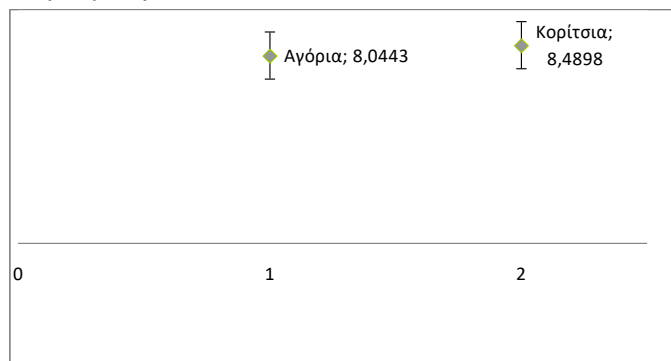

Σχήμα 1: Μέση τιμή και τυπική απόκλιση επίδοσης των παιδιών ανά τάξη

Προκειμένου να απαντηθεί το βασικό ερώτημα της παρούσας εργασίας και να διαπιστωθεί αν υπάρχει διαφοροποίηση και ανάπτυξη των πραγματολογικών δεξιοτήτων σε σχέση με την ηλικία χρησιμοποιήθηκε στατιστική ανάλυση διασποράς (ANOVA). Βρέθηκε ότι οι πραγματολογικές δεξιότητες διαφοροποιούνται στατιστικώς σημαντικά στα παιδιά των τριών υπό μελέτη ηλικιών της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας ($F_{(2,613)} = 59,580$, $p < 0.05$).

Ο Ρόλος των Δημογραφικών χαρακτηριστικών στην Ανάπτυξη των Πραγματολογικών Δεξιοτήτων.

Το επίπεδο των πραγματολογικών δεξιοτήτων σε σχέση με το φύλο φαίνεται στον Σχήμα 2. Από ανάλυση με τη χρήση του ελέγχου T-test προκύπτει εμφανώς στατιστικά σημαντική διαφορά στην πραγματολογική επίδοση των αγοριών ($M=8,04$, $SD=1,93$) συγκριτικά με αυτή των κοριτσιών ($M=8,48$, $SD=2,01$) με $t_{(614)} = -2,793$, $p = 0,005 < 0.05$ και τα κορίτσια να υπερτερούν στη συγκεκριμένη γλωσσική δεξιότητα.

Σχήμα 2: Μέση τιμή και τυπική απόκλιση επίδοσης των παιδιών σε σχέση με το φύλο

Για την εξέταση της ενδεχόμενης επίδρασης του τόπου διαμονής στις πραγματολογικές δεξιότητες χρησιμοποιήθηκε η Ανάλυση Διασποράς με ένα Παράγοντα (ANOVA), τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται στο Σχήμα 3. Πιο συγκεκριμένα προκύπτει ότι ο τόπος διαμονής (σε αγροτική, ημιαστική ή αστική περιοχή) επιδρά σημαντικά στην πραγματολογική επίδοση των παιδιών, $F_{(2,613)} = 70,220$, $p = 0,000 < 0.05$. Μάλιστα, η επίδοση στην πραγματολογία είναι υψηλότερη στις αστικές περιοχές ($M=8,5$, $SD=1,72$), ενώ κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα στους μαθητές των ημιαστικών περιοχών ($M=7,66$, $SD=2,18$) και ακόμη περισσότερο στους μαθητές των αγροτικών περιοχών ($M=7,50$, $SD=2,44$).

Σχήμα 6: Μέση τιμή και τυπική απόκλιση επίδοσης των παιδιών σε σχέση με την περιοχή διαμονής

Για την εξέταση της επίδρασης του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στις πραγματολογικές δεξιότητες των παιδιών πραγματοποιήθηκε Ανάλυση Διασποράς με ένα Παράγοντα (ANOVA). Από τα αποτελέσματα, προκύπτει ότι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα επιδρά στην πραγματολογική δεξιότητα των παιδιών $F(6,609) = 2,656$, $p = 0,015 < 0,05$, αλλά δεν υπάρχει αντίστοιχη επίδραση από το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας $F(6,609) = 1,465$, $p = 0,188 > 0,05$.

Συζήτηση

Για την ανάπτυξη της πραγματολογικής δεξιότητας στα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας έχουν γίνει σχετικές μελέτες σε διεθνές επίπεδο αλλά δεν υπάρχει επάρκεια ερευνητικών δεδομένων στη χώρα μας. Στην παρούσα μελέτη έγιναν ηλικιακές συγκρίσεις, ώστε να αναδειχθούν τυχόν αναπτυξιακές και δημογραφικές διαφορές μεταξύ των ελληνόφωνων παιδιών των τριών ηλικιακών ομάδων, 4-5 ετών (παιδιά προνηπίου), 5-6 ετών (παιδιά νηπιαγωγείου) και 6-7 ετών (μαθητές Α' τάξης του Δημοτικού).

Από την παρούσα μελέτη προκύπτει πως υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφορά στις πραγματολογικές δεξιότητες σε σχέση με την ηλικία των παιδιών. Συγκεκριμένα τα προνήπια παρουσιάζουν χαμηλότερη επίδοση στη δοκιμασία της πραγματολογίας, σε σχέση με τα παιδιά του νηπιαγωγείου και τους μαθητές της Α' δημοτικού, οι οποίοι εμφανίζουν τον υψηλότερο μέσο όρο στη συγκεκριμένη αξιολόγηση. Συνεπώς, η πραγματολογική δεξιότητα διαφοροποιείται στατιστικώς σημαντικά στους μαθητές των τριών υπό μελέτη τάξεων της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας και φαίνεται πως αναπτύσσεται σημαντικά από την προσχολική στην πρώτη σχολική ηλικία. Αυτό μπορεί να είναι αναμενόμενο αν λάβουμε υπόψη την σφαιρικότερη αναπτυξιακή πορεία των γλωσσικών δεξιοτήτων, αλλά η διαφοροποίηση από τάξη σε τάξη δεν ήταν μέχρι τώρα επιβεβαιωμένη σε ομιλητές της Ελληνικής γλώσσας.

Συνεχίζοντας εξετάστηκαν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των μαθητών και κατά πόσο αυτά επηρεάζουν τις πραγματολογικές τους δεξιότητες. Βρέθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων στην πραγματολογική επίδοση και μάλιστα με τα κορίτσια να υπερτερούν στη συγκεκριμένη γλωσσική δεξιότητα. Το αποτέλεσμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνάδει με τα ευρήματα των Okalidou και Kampanaros (2001), που έδειξαν πως ο επιπολασμός της πραγματολογικής διαταραχής ήταν υψηλότερος στ' αγόρια απ' ότι στα κορίτσια. Συνεπώς, θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί πως τα κορίτσια υπερτερούν στην πραγματολογική επίδοση και ίσως είναι λιγότερο πιθανό να εμφανίσουν διαταραχή σ' αυτό το γλωσσικό τομέα σε σχέση με τα αγόρια.

Από τη διερεύνηση του ρόλου που διαδραματίζει ο τόπος διαμονής στην ανάπτυξη της πραγματολογικής δεξιότητας με την συμπερίληψη στο δείγμα μαθητών που κατοικούσαν σε αγροτικές, ημιαστικές και αστικές περιοχές, βρέθηκε ότι η περιοχή κατοικίας μπορεί να διαφοροποιήσει την πραγματολογική επίδοση των παιδιών. Μάλιστα οι πραγματολογικές

δεξιότητες των παιδιών που διαμένουν στις αστικές περιοχές, υπερτερούν σημαντικά από τις αντίστοιχες δεξιότητες των μαθητών των αγροτικών και ημιαστικών περιοχών.

Ο τόπος διαμονής (κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον) είναι γνωστό ότι επηρεάζει την ανάπτυξη των πραγματολογικών δεξιοτήτων των ομιλητών, καθώς ανάλογα με τον τόπο-χώρα διαμονής και τους επικοινωνιακούς κώδικες που υιοθετούνται από κάθε κοινωνία αλλάζουν οι κανόνες και ο τρόπος έκφρασης (Andersen-Wood & Smith, 1997). Αυτό βέβαια που αξίζει να σημειωθεί είναι πως οι περισσότερες σχετικές έρευνες αναφέρονται σε διαφορές μεταξύ των ομιλητών διαφορετικών χωρών και όχι ομιλητών διαφορετικών περιοχών της ίδιας χώρας, όπως συμβαίνει με την παρούσα μελέτη. Όπως συμβαίνει και με άλλες γλωσσικές δεξιότητες, φαίνεται να υπάρχει σαφής επίδραση του τόπου διαμονής στην ανάπτυξη των πραγματολογικών δεξιοτήτων, καθώς το αστικό περιβάλλον παρέχει πλουσιότερα και πιο σύνθετα επικοινωνιακά ερεθίσματα που ενισχύουν τη γλωσσική ικανότητα (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001· Οικονομίδης 2012). Τα παιδιά εκτίθενται σε μεγαλύτερο αριθμό και ποικιλία ερεθισμάτων, αλλά και διαφορετικές επικοινωνιακές συνθήκες σε κάθε δημογραφική περιοχή, κι αυτή η συνθήκη ίσως να επαρκεί για την ερμηνεία των αντίστοιχων ευρημάτων σχετικά με την υψηλότερη πραγματολογική επίδοση των παιδιών που προέρχονται από αστικές περιοχές. Από την άλλη μεριά οι διαφορές αυτές μπορεί να οφείλονται σε διαφορές στη γενικότερη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών που αναπτύσσονται σε αστικά περιβάλλοντα, καθώς η πραγματολογική δεξιότητα σχετίζεται θετικά με τις υπόλοιπες γλωσσικές διαστάσεις.

Πολλές έρευνες έχουν καταδείξει τη σύνδεση του μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου της οικογένειας με τη γλωσσική ανάπτυξη και επίδοση των παιδιών (Αραβανής, 2000). Τα παιδιά που προέρχεται από ένα συγκεκριμένο μορφωτικό περιβάλλον έρχονται σε επαφή με την «οικογενειακή βιβλιοθήκη» και αφομοιώνουν το γλωσσικό κώδικα των γονέων, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούν αντίστοιχες επικοινωνιακές και γλωσσικές δεξιότητες. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα φαίνεται να καθορίζει το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας (Κυρίτσης & Παπαδοπούλου, 2011). Σε απόλυτη συμφωνία με τα παραπάνω είναι το εύρημα της παρούσας εργασίας για τη διαφοροποίηση της πραγματολογικής επίδοσης των παιδιών λόγω της επίδρασης του μορφωτικού επιπέδου του πατέρα, ενώ δεν βρέθηκε αντίστοιχη επίδραση του μορφωτικού επιπέδου της μητέρας.

Συμπεράσματα

Το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας εστιάζει στην πραγματολογία και αναδεικνύει την αναπτυξιακή πορεία της για τα ελληνόπουλα 4-7 ετών, αλλά και στους παράγοντες που σχετίζονται με την εξέλιξη της πραγματολογικής δεξιότητας. Τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν είναι χρήσιμα για τους επιστήμονες με γνωστικό αντικείμενο σχετικό με την ανάπτυξη της γλώσσας, καθώς γνώση της επίδοσης του τυπικού πληθυσμού είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για τον εντοπισμό των αποκλίσεων. Ταυτόχρονα μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της πραγματολογικής δεξιότητας όταν κρίνεται απαραίτητο, μέσω κατάλληλων προγραμμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που μπορεί να την επηρεάζουν.

Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Μια σειρά ερευνών για επιβεβαίωση των αποτελεσμάτων της παρούσας εργασίας θα ήταν χρήσιμη. Σημαντικό θα ήταν στις επικείμενες μελέτες να μην υπάρχουν περιορισμοί στη λήψη τυχαίου δείγματος, καθώς στην παρούσα εργασία δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς ότι η ανάγκη για λήψη συγκατάθεσης από τους γονείς είναι ένας παράγοντας που θα μπορούσε να επηρεάσει τη δειγματοληψία. Τέλος, θα ήταν πολύ χρήσιμο σε επόμενη ερευνητική δράση να γίνει προσπάθεια εκτίμησης και των μη λεκτικών στοιχείων επικοινωνίας καθώς δεν αξιολογήθηκαν στο σύνολό τους στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Αναμφισβήτητο η μη λεκτική επικοινωνία συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι της πραγματολογίας και με την αξιολόγησή της θα υπάρχει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του συνόλου των πραγματολογικών δεξιοτήτων.

Αναφορές

- Anderson, N.B., Shames, G.H. (2013). *Εισαγωγή στις διαταραχές επικοινωνίας*. (8^η εκδ.). (Μτφρ. Τρίμης, Ν. & Ζιάβρα, Ν.) Λευκωσία: Εκδόσεις Πασχαλίδης.
- Barrett, S., Prior, M., Manjiviona, J. (2004). Children on the borderlands of autism. *Autism, 1*, 61-87.
- Beitchman, J.H., Nair, R. Clegg, M., Patel, P.G. (1986). Prevalence of speech and language disorders in 5-year-old kindergarten children in the Ottawa-Carleton region. *Journal of Speech Disorders, 51*, 98-110.
- Blum-Harasty, J. A., Rosenthal, J. B. M. (1992). The prevalence of communication disorders in children: a summary and critical review. *Australian Journal of Human Communication Disorders, 20*, 64-80.
- Harasty, J., Reed, V.A., (1994). The prevalence of speech and language impairment in two Sydney Metropolitan Schools. *Australian Journal of Human Communication Disorders, 22*, 2-23.
- Bloom, L., Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. New York: John Wiley & Sons.
- Botting, N., Conti-Ramsden, G. (1999). Pragmatic language impairment without autism, the children in question. *J. Autism, 4*, 371-396.
- Camarata, S.M., Gibson, T. (1999). Pragmatic language deficits in attention-deficit hyperactivity disorder. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 5*, 207-214.
- Dewart, H., Summers, S. (1988). *The pragmatic profile of early communication skills*. London: NFER-Nelson.
- Ervin-Tripp, S. (1979). Children's verbal turn-taking. *Developmental pragmatics*, 391-414.
- Eson, M.E, Shapiro, A.S. (1982). When 'Don't' means 'Do': pragmatic and cognitive development in understanding an indirect imperative. *First Language, 8*, 83-91.
- Liles, B.Z. (1993). Narrative discourse in children with language disorders and children with normal language. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 36*, 868-882.
- Mouzaki, A., Ralli, A., Antoniou, F., Diamanti, V., Papaioannou, S. (2015). Standardization of a new battery for the assessment of language development in preschool and first grade children International Association of Logopedics and Phoniatrics Conference: *Language and Literacy Challenges in Diverse Populations*. (pp. 26-27). Thessaloniki, Greece.
- Okalidou, A., & Kampanaros, M. (2001). Teacher perceptions of communication impairment at screening stage in preschool children living in Patras, Greece. *J. Language & Communication Disorders, 36*(4), 489-502.
- Ochs, E. (1988). *Culture and language development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papafragou, A. (2006). From scalar semantics to implicature: children's interpretation of aspectuals. *J. Child Language, 33*(4), 721-57.
- Papafragou, A., Musolino, J. (2003). Scalar implicatures: experiments at the semantics-pragmatics interface. *Cognition, 86*(3), 253-82.
- Shaffer, D. R. (2004). *Εξελικτική ψυχολογία, παιδική ηλικία και εφηβεία*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.Αραβανής, Γ. (2000). *Κοινωνική προέλευση και σχολική επιτυχία των μαθητών στο μάθημα της γλώσσας: Εμπειρική Έρευνα*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βογινδρούκας, Ι. (2002). Η ανάπτυξη του λόγου σε παιδιά με αυτισμό και βαριές διαταραχές της επικοινωνίας. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Ψυχολογίας.
- Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, Λ. (2001). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυρίτσης, Δ. & Παπαδοπούλου, Σ. (2011). «Η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού στρώματος, του επαγγέλματος και του επιπέδου εκπαίδευσης των γονέων στην εμπλοκή τους στη μορφωτική και μαθησιακή διαδικασία των παιδιών τους». *Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 51*, 121-139.
- Μουζάκη, Α., Ράλλη, Α., Αντωνίου, Φ., Διαμαντή, Β. & Παπαϊωάννου, Σ. (υπό έκδοση). Λογόμετρο: Αξιολόγηση της γλωσσικής ανάπτυξης σε παιδιά 4-7 ετών. Αθήνα: Intelearn
- Νικολόπουλος, Δ. (2008). *Γλωσσική ανάπτυξη και διαταραχές*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Οικονομίδης, Β. (2012). Η επίδραση της γεωγραφικής περιοχής μόνιμης κατοικίας στο δεκτικό λεξιλόγιο παιδιών προσχολικής ηλικίας». Στο Σ. Μπουζάκης (Επιμ.). (2012). *Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση. Πρακτικά 6ου επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με διεθνή συμμετοχή. Αφιερωμένο στη μνήμη του Σπύρ. Ράση* (499-509). Πάτρα: Π.Τ.Δ.Ε. Παν. Πατρών. Ηλεκτρονική έκδοση.